

2025-yil, may 11-son

ISSN 2021-9752

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

***Yozgi ta'til – kitob mutolaasi
bilan mazmunli!***

Umidaxon JUMANAZAROVA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

1-kurs magistranti

umidaxonjumanazarova02@gmail.com

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING IJTIMOY-MADANIY KOMPETENSIYASINI JAHON VA O'ZBEK ADABIYOTINING QIYOSIY TAHLILI VOSITASIDA RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini jahon va o'zbek adabiyotining qiyosiy tahlili vositasida shakllantirish masalasi yoritiladi. Jahon adabiyotining estetik, axloqiy va intellektual ta'siri, madaniyatlararo muloqot, tolerantlikni rivojlantirish imkoniyatlari pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Adabiyot orqali madaniy kompetensiyani rivojlantirish bosqichlari, metodikasi va samarali ta'lim texnologiyalari muhim ilmiy-amaliy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: jahon adabiyoti, madaniy kompetensiya, qiyosiy tahlil, o'qituvchilar tayyorlash, interfaol ta'lim, tanqidiy fikrlash, estetik tarbiya, madaniyatlararo muloqot, adabiy tahlil, tolerantlik

Аннотация: в статье рассматриваются педагогико-психологические особенности формирования социокультурной компетентности будущих учителей посредством сравнительного анализа мировой и узбекской литературы. Особое внимание уделяется межкультурной коммуникации, развитию эстетического и критического мышления, а также внедрению современных методов обучения. Литература анализируется как мощное средство формирования нравственных и культурных ценностей.

Ключевые слова: мировая литература, культурная компетентность, сравнительный анализ, подготовка учителей, интерактивное обучение, критическое мышление, эстетическое воспитание, межкультурная коммуникация, литературный анализ, толерантность

Annotation: this article explores the pedagogical and psychological aspects of developing the socio-cultural competence of future teachers through a comparative analysis of world and Uzbek literature. It emphasizes intercultural communication, the development of aesthetic and critical thinking, and the application of modern teaching methods. Literature is presented as a powerful tool for fostering ethical values and multicultural awareness in higher education.

Key words: world literature, cultural competence, comparative analysis, teacher training, interactive learning, critical thinking, aesthetic education, intercultural communication, literary analysis, tolerance

Kirish. Oliy ta'limda jahon adabiyotini o'rgatish pedagogik va psixologik jihatdan talabalarning bilim doirasi va shaxsiy rivojlanishini boyitishga xizmat qiladi. Bu jarayon interfaol, shaxsga yo'naltirilgan va madaniy xilma-xillikka asoslangan yondashuvlar orqali amalga oshirilganda yanada samarali bo'ladi.

Oliy ta'limda jahon adabiyotini o'rgatish o'quvchilarning estetik, madaniy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda pedagogik va psixologik xususiyatlar ta'limning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Quyida bu xususiyatlarning asosiy jihatlari yoritib beriladi:

1. Estetik va madaniy qadriyatlarni shakllantirish.

Jahon adabiyoti o'z ichiga turli millat va madaniyatlarning asarlarini oladi. Talabalar ushbu asarlarni o'rganish orqali:

madaniyatlararo muloqot ko'nikmasini rivojlantiradi. estetik did va axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi.

Masalan, talabalar Shekspirning "Hamlet" yoki Dantening "Ilohiy komediya" asarlarini o'qish orqali inson hayoti, ma'naviy tanlovlar va abadiy qadriyatlar haqida chuqur bilimga ega bo'ladi.

2. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv.

Har bir talabaga o'z ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ta'limni taqdim etish muhimdir. Jahon adabiyoti o'quv jarayonida har bir talabaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Asarlarni o'qish va tahlil qilish jarayonida talabalar o'z nuqtai nazarini erkin ifodalashga o'rgatiladi. Misol uchun, Frans Kafka asarlarida inson psixologiyasining murakkabligini o'rganish shaxsiy dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi.

3. Kritik (tanqidiy) va ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

Jahon adabiyotini o'rganish jarayonida talabalar matnlarni tahlil qilish, ularning kontekstual ma'nosini aniqlash, qahramonlarning motivlarini tushunish kabi bilimlarni egallaydilar hamda ijodiy yozuv orqali o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Jumladan, Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" asarida qahramonlarning psixologik tahlilini o'tkazish orqali tanqidiy fikrlash rivojlantiriladi.

4. Tarbiyaviy ahamiyat.

Adabiyot axloqiy qadriyatlarni singdirish va shaxsni ma'naviy tarbiyalashning asosiy vositalaridan biridir. Jahon adabiyoti orqali talabalar hayotiy tanlovlar,

yaxshilik va yomonlikning universal tushunchalari bilan tanishadi. Masalan, Ernest Xemingueyning "Chol va dengiz" asari insonning sabr-toqati va qat'iyatlik kabi fazilatlarini targ'ib etadi.

5. Madaniy xilma-xillik va bag'rikenglikni shakllantirish.

Jahon adabiyoti o'zida turli millatlarning adabiy merosini mujassam etgani uchun talabalarni bag'rikenglik va global tafakkurga o'rgatadi. Shu jihatidan Haruki Murakami yoki Gabriel Garsia Markesning asarlarini o'rganish talabalarda Sharq va G'arb madaniyatlarini qiyosiy tushunishga yordam beradi.

6. Interfaol o'qitish usullari.

Pedagogik jarayon talabalarni darsda faol ishtirok etishga undaydigan usullar asosida tashkil etilishi kerak. Rolli o'yinlar, munozaralar va loyiha ishlari talabalarni asarlarning mazmunini chuqur o'zlashtirishga va qahramonlarning motivlarini tushunishga imkon yaratadi. Shekspirning "Romeo va Julyetta" dramasidan sahna qo'yish orqali talabalar nafaqat asar mazmunini chuqurroq o'zlashtiradi, balki jamoaviy ishlash ko'nikmasiga ega bo'ladilar.

7. Psixologik xususiyatlarni hisobga olish.

Jahon adabiyotini o'qitishda talabalar yoshiga mos psixologik yondashuv zarur:

yosh o'ziga xosliklariga mos asarlar tanlanadi;
murakkab adabiy asarlarni tushintirishda sodda va tushinarli izoh berish talab qilinadi.

Yosh talabalarga Albert Kamyuning "Begona" asarini o'qitishda insonning yolg'izlik va begonalik hissi haqida ochiq muhokama o'tkazilishi tavsiya etiladi.

8. Fanlararo bog'liqlik.

Jahon adabiyotini boshqa fanlar bilan bog'lash orqali talabalar ko'p qirrali bilimga ega bo'ladilar. Misol uchun tarix fani bilan bog'lab, Lev Tolstoyning "Urush va tinchlik" asaridagi tarixiy voqealarni tahlil qilish hamda san'at tarixi bilan bog'lab, asarlarni o'sha davrdagi san'at oqimlari bilan solishtirish mumkin.

Asosiy qism. Fanni o'qitishdan maqsad – jahon adabiyoti tarixining muhim poetik-estetik qirralarini mujassam qilgan adabiy asarlarni o'qitish orqali, badiiy-falsafiy qarashlardagi nazariy-badiiy evolutsiyani ko'rsatib berish hamda badiiy adabiyot tarixi va adabiy-nazariy tafakkur tadrijining shaxs va jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini ochib berish, talabalarining adabiy-estetik tafakkurni yuksaltirish, ilmiy mushohadalarning vujudga kelishi hamda nazariy jihatdan tahlil qilish va talqin ko'nikmalarini hosil qilish, faol ijodkorlik ruhi va mas'uliyatini shakllantirishdan iborat.

Fanni o'qitishning vazifasi – jahon adabiyoti namunalarining o'ziga xos milliy va an'anaviy xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish asosida bilim berish, yuksak saviyada yaratilgan badiiy adabiyot namunalarining bashariyat, millat va jamiyat ravnaqidagi o'rni va ahamiyatini tushuntirish, badiiy adabiyotni tushunish va ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Mustaqil ta'limni baholash – bu talabalarining jamoaviy tartibda va yakka tartibda berilgan amaliy loyihalarni bajarishlari orqali amalga oshiriladi. Bunda har bir talabaga bitta jamoaviy loyiha va ikkita yakka tartibda bajariladigan loyiha beriladi. Talaba berilgan loyihaning maqsad va vazifalarini, mohiyatini tushungan holda qo'yilgan masalani o'rganib, izlanishlar olib boradi. Olingan natijalarni tahlil qilib, xulosalari bilan taqdimotlar tayyorlab, himoya qiladi. Ishchi fan dasturida loyihalarning soni, mavzusi, mazmuni, bajarish usullari va topshirish muddatlari to'liq ochib beriladi.

Hozirgi kunda oliy ta'limda kredit-modul tizimida ish olib borilayotganini hisobga olgan holda, talabalar kreditlarni olish uchun fanga oid nazariy va amaliy tushunchalarni to'la o'zlashtirishi, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olishi, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritishi, ijod qilish va joriy, oraliq nazorat shakllarida yozma yoki og'zaki berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarishi, yakuniy nazorat bo'yicha testlarni topshirishi talab etiladi.

Talabalarining ta'lim natijalari 100 ballik reyting tizimida baholanadi. Talabalar tomonidan ta'lim natijalari buyicha ballarni konvertatsiya qilish YeCTS (European Credit Transfer System) tizimi asosida amalga oshiriladi.

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

— jahon adabiyoti fani doirasida talabalarda jahon adabiyotining antik davrdan to bugungi kunga qadar bo'lgan taraqqiyot bosqichlari va tamoyillari haqida tasavvur hosil qilishi (**bilim**);

— jahon adabiyoti kursini o'zlashtirgan talaba jahon adabiyoti taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy-siyosiy voqealar va ularning insoniyat badiiy tafakkuri tadrijiga ta'siri masalasini o'rganish (**ko'nikma**);

— jahon adabiyoti kursini o'zlashtirgan talaba jahon adabiyoti namunalarini badiiy tahlil eta bilish, ularda ko'tarilgan g'oyalarni va ilgari surilgan fikrlarni to'g'ri baholay olish, globallashuv jarayoni va yuksak texnologiyalar asrida jahon adabiyotida sodir bo'layotgan o'zgarishlar, ularning millat adabiyotiga ta'siri haqida o'zining tahliliy, tanqidiy mulohazalarini bayon eta bilish (**malakasiga** ega bo'lishi lozim).

Ta'lim texnologiyalari va metodlari:

ma'ruzalar;
interfaol keys-stadilar;
seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);
guruhlarda ishlash;
taqdimotlar qilish;
individual loyihalar;

jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar

Oliy ta'lim muassasalarida jahon adabiyoti namunalarining qiyosiy tahlili vositasida bo'lg'usi o'qituvchilarning madaniy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi zamonaviy ta'limning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bu metodika o'z ichiga quyidagi muhim jihatlarni oladi:

— bo'lajak o'qituvchilarda madaniy kompetensiyani shakllantirish, ularni turli xalqlar adabiyoti orqali ko'p madaniyatlilik tamoyillariga mos ravishda tarbiyalash;

— turli xalqlarning adabiy merosini chuqur o'rganish orqali o'qituvchilarning madaniy tushunchalarini kengaytirish;

— jahon adabiyoti namunalarini qiyosiy tahlil qilish orqali talabalarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;

— talabalarda tolerantlik, madaniy xilma-xillikni qadrlash va madaniyatlararo muloqotga tayyorlikni shakllantirish.[2: 19]

Adabiy asarlar orqali millatlarning an'analari, qadriyatlari va dunyoqarashi o'rganiladi.

Madaniy kompetensiya – bu shaxsning turli madaniyatlarni tushunishi, qadrlashi va ular bilan samarali muloqotda bo'lish qobiliyatidir. Bu atama, asosan, ta'lim, psixologiya, va sotsiologiya sohalarida qo'llaniladi va madaniyatlararo muloqotni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Madaniy kompetensiyaning ahamiyati:

globalizatsiya sharoitida: turli millatlar va madaniyat vakillari bilan muloqotni samarali olib borish uchun zarur;

ta'lim sohasida: o'qituvchilar madaniy xilma-xillikka mos yondashuvlarni o'rgatish uchun bu kompetensiyaga ega bo'lishlari kerak;

shaxsiy rivojlanishda: shaxsning dunyoqarashi kengayadi, o'ziga va boshqalarga hurmat hissi rivojlanadi.

Misol uchun, madaniy kompetensiyaga ega bo'lgan shaxs Sharq va G'arb adabiyoti namunalarini qiyoslaganda, ularning madaniy asoslarini tushunadi, har bir asardagi qadriyatlarni qadrlaydi va ular o'rtasida umumiylik va farqlarni topa oladi.

Madaniy kompetensiyani rivojlantirish quyidagi 5 bosqichda olib borilsa dars ancha samarali bo'lishi jahon ta'lim tizimida [1:17] o'z isbotini topgan:

7-jadval

№	Bosqichlar	Mazmuni
1.	Axborotli bosqich	Talabalarga nazariy bilimlar beriladi, qiyosiy tahlil usullari o'rgatiladi.
2.	Amaliy bosqich	Jahon va milliy adabiy asarlar ustida qiyosiy tahlil mashg'ulotlari olib boriladi.
3.	Refleksiv bosqich	Talabalar o'z fikrlari va xulosalarini mustaqil ifoda qilishga o'rgatiladi.

1. Bassnett Susan. Comparative Literature: a Critical introduction. Blackwell Publishing, 1993.

2. Damrosch David. What is the World literature?. Princeton University Press, 2003.

3. Jumanazarova U. Shermatova U. THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIO-CULTURAL COMPETENCE THROUGH COMPARATIVE ANALYSIS OF WORLD AND UZBEK LITERATURE IN HIGHER EDUCATION AS AN EDUCATIONAL ISSUE. JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH Volume 2, Issue 5, February, 2025.

4. Qunduzxon Husanboyeva, Roza Niyozmetova Adabiyot o'qitish metodikasi. Darslik. 2-kitob. – Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2022. 117-b.

5. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси: (Олий ўқув юртлари филология йуналиши талабалари учун ўқув қўлланма). – Т.: "Янги аср авлоди", 2006. 7-6-b.

4.	Metodik yondashuvlar	Talabalar mustaqil ravishda jahon va milliy adabiyotlarning qiyosiy tahliliga oid loyiha ishlari tayyorlaydi.
5.	Natijalar va kutilayotgan samaralar	Talabalar turli madaniyatlarning boy merosini tushunadi va qadrlaydi. Madaniyatlararo muloqotda faollik ko'rsatish qobiliyatlari shakllanadi. O'qituvchilar ijodiy yondashuv asosida adabiy asarlarni tahlil qilish malakasiga ega bo'ladi.

Xulosa. Talabalarining madaniy kompetensiyasini rivojlantirishda dars jarayonida "...o'rganilajak asar mazmunining mohiyatini ochishga, uning badiiy jozibasi, qimmat, ta'sirchanlik jihatlarini topishga, matnda aks etgan milliy ruhni ilg'ashga, mustaqil fikrlash va shaxsiy munosabat bildirishga yo'naltiruvchi mazmundagi savol va topshiriqlari ham kiritish maqsadga muvofiqdir." [3:117]

Topshiriqlar tanlanishidan oldin, talabalarga asarni badiiy tahlil qilish bosqichlarini to'g'ri o'rgatish talab qilinadi, negaki badiiy asarning o'quvchi ongiga ta'sir kuchini badiiy tahlilning to'g'riligidagina his qilishimiz mumkin. Professor B.To'xlijev ham bu borada fikr yuritib: "Aslida adabiyot o'qitishning bosh yo'nalishi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilar ongiga badiiy asarning mo'jizakor ta'sir kuchini amaliy jihatdan ta'minlashga qaratilgan" – deydi. [4:7]

Bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini jahon va o'zbek adabiyotining qiyosiy tahlili vositasida rivojlantirish – bu nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki yoshlar ongida global va milliy qadriyatlarning uyg'un sintezini yaratish masalasidir. Tadqiqotda taklif etilgan metodika va yondashuvlar amaliyotga joriy etilganda, biz XXI asr talabalariga javob beradigan, madaniy jihatdan kompetent va har tomonlama rivojlangan o'qituvchilar tayyorlashimiz mumkin.

Jahon adabiyoti – bu insoniyatning umumiy merosi, uni o'rganish orqali biz nafaqat o'tmishimizni tushunib yetamiz, balki kelajagimizni ham to'g'ri yo'lga yo'naltiramiz. Bu jarayon milliy an'analarni saqlagan holda global madaniyatga integratsiyalashish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Dilnoza ABDURASULOVA. O'zbek qizlari nutqida pragmatik intensiyaning ifodalanishi.....	339
Азизбой АХТЯМОВ. Прагмалингвистический анализ телевизионной рекламы.....	342
Ulug'berdi PARDAYEV. Dil ve üslup: aziz nesin'in kisa hikaye formunda sadelik sanati.....	345
Sohiba ABDURAXMONOVA. Psixolingvistikada bolalar nutqining o'rganilishi.....	347
Shirin MULLABOYEVA. Til, estetik tafakkur va didning paremiologik birliklarda ifodalanishi.....	350
Mahbuba ASHUROVA. Umumturkiy tillarda so'z yasalishi.....	352
Sarvinov QULTO'RAYEVA. O'zbek toponimiyasida tasnif masalasi.....	354
O'ktam RAXMONQULOV. Sug'urta sohasi: shakllanishi, terminologiyasi tarkibi va tasnifi.....	356
Muharram QURBONOVA. Leksik birliklar – she'riy matnda poetik vosita sifatida (Xurshid Davron she'riyati misolida).....	359
Feruza ANORBAYEVA. Fransuz tilidagi so'roq gaplarning turli kommunikativ funksiyalari va ularning diskursiv jarayonda tutgan o'rnini tahlil qilish.....	361
Vohida YULDOSHEVA. Tabu va evfemizm: o'zbek va nemis tillarida lingvistik va madaniy yondoshuv.....	364
Bashorat BOVMANOVA. “Halollik” umummadaniy qadriyat sifatida.....	367
Nozimaxon XOLMATOVA. Kasbiy diskursda sukut saqlashning pragmatik va lingvokulturologik tahlili.....	369
Iroda UMAROVA. Ta'limda ai: pedagogik innovatsiyalar va ularning o'qituvchilar va talabalarga ta'siri.....	372
Умида ЙУЛДАШОВА. Методические этапы улучшения видов речевой активности студентов экономических и финансовых специальностей.....	375
Фазлиддин НАЖМИДДИНОВ. Изучение лексики русского языка в ономасиологическом плане.....	378
Эльвина ВЕЛИШАЕВА. Работа с текстом на занятиях русского языка.....	380
Дильфуза ХУСЕНОВА. Типология видов номинации в современном русском языке.....	383
Шоира ХАШИМОВА. Категория «дома» в русской литературе: от идиллии к утрате.....	386

Ильмира САРСЕНБАЕВА. Калькирование английских моделей в русской спортивной терминологии.....	389
Нодирабегим К. САИДОВА. Когнитивные преимущества изучения арабского языка для носителей узбекского языка.....	391
Мамура МАЛЛАЕВА. Эстетика внутренней драмы в рассказах А. П. Чехова «дама с собачкой» и К. Мэнсфилд «Bliss»: к проблеме художественного подтекста и психологического модернизма.....	394
Umidaxon JUMANAZAROVA. Bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini jahon va o'zbek adabiyotining qiyosiy tahlili vositasida rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	397
Сабина ЮЛДАШЕВА. «Поздравление» как проявление народной культуры.....	400
Махмуд ФАТХУЛЛАХОДЖАЕВ. Из истории употребления слова «Жуть». слово из народных поверий.....	403
Мухлиса ШЕРАЛИЕВА. Социоллингвистические аспекты молодежного сленга.....	405
Рушана ХАЙРУТДИНОВА. Методика развития аналитического мышления учащихся на основе нейропедагогического подхода.....	407
Сайида АРИПОВА. Медицинская терминология в лингвистическом и лингвокультурологическом аспектах.....	409
Зулайхо НИЗОМИТДИНОВА. Когнитивно-прагматические механизмы языковой игры в медиатексте (на материале современных СМИ).....	411
Саодат РАСУЛОВА. Лингвистический анализ культурных реалий: феномен безэквивалентности и его когнитивные основы.....	414
Гузалхон КАРИМОВА. Использование современных коммуникационных технологий для развития информационных навыков у будущих воспитателей.....	416
Dilnavozxon YOKUBJONOVA. Dreams and disillusionment: the collapse of the american dream in f. scott fitzgerald's works.....	419
Gulyora SAIDOVA. Addressing the data security concerns associated with using cloud-based translation tools and platforms in written translation.....	421
Saodat AGZAMKHODJAEVA. Conceptual diversities and empirical shortcomings – a critical analysis of research on inclusive education.....	424